

Grzegorz Wójcik

Uniwersytet Jagielloński Collegium Medicum

POLSKO–NORWESKIE SPOJRZENIE NA RÓWNOŚĆ PŁCI I JAKOŚĆ ŻYCIA

Recenzja z: *Gender Equality and Quality of Life. Perspectives from Poland and Norway*. Marta Warat, Ewa Krzaklewska, Anna Ratecka, Krystyna Slany (eds.) Frankfurt am Main: Peter Lang 2016, 322 strony

Badania Richarda Wilkinsona i Kate Pickett (2009) pokazały, że członkowie społeczeństw charakteryzujących się wysokim współczynnikiem równości kobiet i mężczyzn deklarują jednocześnie wyższą jakość życia. Badacze wskazują, że mniejsze nierówności dochodowe między obiema płciami przyczyniają się do wzrostu zaufania społecznego, poprawy stanu zdrowia i spadku przemocy w populacji. W państwach z wyższym współczynnikiem równości płci, zarówno kobiety jak i mężczyźni są szczęśliwsi i rzadziej cierpią na depresję, jest mniej rozwodów, a wskaźnik płodności jest wyższy (Holter 2014). Dodatkowo, jak zaznacza Elli Scambor, Katarzyna Wojnicka i Nadja Bergmann (2013), równość płci ma nie tylko pozytywny wpływ na jakość życia i zdrowie kobiet, ale wiąże się też z korzyściami dla mężczyzn.

We wspomniany nurt badań wpisuje się anglojęzyczna publikacja *Gender Equality and Quality of Life. Perspectives from Poland and Norway* pod redakcją Marty Warat, Ewy Krzaklewskiej, Anny Rateckiej i Krystyny Slany, która bez wątpienia stanowi ważną pozycję w literaturze zarówno z zakresu *gender studies*, jak i badań nad jakością życia ostatnich lat. Książka ukazała się nakładem niemieckiego wydawnictwa Peter Lang już w 2016 roku, natomiast w Polsce pojawiła się na rynku dopiero w 2018 roku; wtedy też trafiła na ręce piszącego te słowa. Mimo opóźnienia, na decyzję o napisaniu recenzji (a więc także rozpropagowaniu publikacji) złożyło się kilka argumentów. Najistotniejszym jest możliwość rozpowszechnienia polskich badań nad jakością życia w powiązaniu z płcią społeczno-kulturową wśród czytelników zagranicznych, w tym zwłaszcza badaczy uniwersyteckich, którzy mogą dzięki niej zaznajomić się z ciągle słabo rozpoznanym polskim kontekstem (ze względu na stosunkowo niewielką liczbę publikacji rodzimych badaczy z nauk społecznych w języku

angielskim). Kolejnym argumentem jest fakt, iż książka wydaje się mieć ogromne znaczenie dla polskich czytelników, w tym zwłaszcza socjologów, psychologów i ekonomistów. Warto wspomnieć, że na rodzimym rynku wydawniczym nie pojawiła się dotychczas publikacja, która w całości byłaby poświęcona zestawieniu ze sobą dwóch, często traktowanych oddzielnie kategorii, takich jak płęć kulturowa i jakość życia. Co istotne, antologia wydaje się istotna nie tylko dla polskich akademików, ale też decydentów politycznych (zarówno na szczeblu samorządowym, regionalnym, jak i krajowym), ponieważ zawiera wiele propozycji rozwiązań z zakresu polityki społecznej. Kolejnym atutem przemawiającym za chęcią zrecenzowania *Gender Equality and Quality of Life. Perspectives from Poland and Norway* jest jej istotnie międzynarodowy charakter, bowiem na całość złożyły się teksty badaczek polskich i norweskich, w tym nie tylko socjolożek, ale także ekonomistek.

Książka jest pokłosiem międzynarodowego projektu badawczego „Gender Equality and Quality of Life” (GEQ) realizowanego w 2015 roku przez Instytut Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego wspólnie z Centre for Gender Research (STK), Institute of Health and Society (Helsam) na Uniwersytecie w Oslo oraz Katedrą Epidemiologii i Medycyny Zapobiegawczej Uniwersytetu Jagiellońskiego Collegium Medicum. Celem badań była próba wskazania wpływu szeroko pojmowanej równości kobiet i mężczyzn na poprawę jakości życia i dobrostanu całego społeczeństwa, a co za tym idzie wypracowanie efektywnych polityk i narzędzi adekwatnych do polskiego kontekstu kulturowego. W 2007 roku badania na temat równości płci w odniesieniu do jakości życia przeprowadzono w Norwegii, efektem których stał się kwestionariusz, na jego bazie postanowiono wypracować polską adaptację (Holter, Svare i Egeland 2009). W rezultacie powstała rodzima wersja norweskiego narzędzia – tzw. The Blueprint Questionnaire, stworzony na podstawie wyników polskich badań z 2015 roku, badań norweskich z 2007 roku, jak i projektu IMAGES z 2013 roku.

Książka została podzielona na trzy główne części. Pierwsza z nich ma na celu zaznajomienie czytelnika z koncepcjami jakości życia i równości płci, prezentując różnorodne perspektywy teoretyczne i podejścia metodologiczne. Część druga ukazuje norweskie badania odnoszące się do analizowanych zjawisk, a część trzecia została poświęcona tym fenomenom w polskim kontekście kulturowym. Taki przejrzysty układ umożliwia czytelnikowi, także zagranicznemu, sięgnięcie do interesujących go rozdziałów dotyczących różnych kręgów kulturowych (Polski lub Norwegii) bez konieczności szczegółowego wczytywania się w spis treści.

Przyjęta perspektywa porównawcza stanowi o wartości tomu wskazując, jak podejście do kwestii jakości życia i tematyki równości płci różni się w zależności od kontekstu społeczno-kulturowego mimo położenia obu krajów w Europie. Szczególnie istotne wydaje się to w odniesieniu do polskiego społeczeństwa,

stanowiąc o edukacyjnym potencjale publikacji. Oczywistym jest, że z racji na inną przeszłość historyczną i odmienny rozwój społeczno-ekonomiczny oraz wartości kulturowe, zagadnienia równości płci i jej wpływu na jakość życia zajmują inną pozycję w norweskim społeczeństwie, a inne miejsce w polskim. W Norwegii obie kategorie są przedmiotem zainteresowania od dekad, czego efektem są wdrożone od lat określone rozwiązania z zakresu polityki społecznej. Według *The Global Gender Gap Report* z 2018 roku, który uwzględnia takie czynniki, jak udział kobiet w rynku pracy i możliwości zrobienia przez nie kariery, osiągnięcia edukacyjne, zdrowie i aktywność polityczną, Norwegia zajmuje drugą pozycję na świecie, podczas gdy Polska plasuje się dopiero na 42. miejscu (*The Global Gender Gap Report* 2018). Aktywna polityka Norwegii w zakresie równości płci funkcjonuje od lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku, dynamicznie rozwijała się w kolejnej dekadzie, a reformy zwolniły tempo dopiero w latach dziewięćdziesiątych. W Polsce polityki prorównościowe, o czym piszą we wstępie redaktorki tomu, nie istniały *de facto* aż do połowy pierwszej dekady XXI wieku, kiedy to po przystąpieniu do Unii Europejskiej, nasz kraj został zobowiązany do wdrożenia rozwiązań w zakresie możliwości godzenia przez kobiety pracy zawodowej z wychowaniem dzieci czy konieczności odpowiedniej ich liczby na listach wyborczych. Można więc stwierdzić, że w naszym kraju kategorie równości płci i jakości życia dopiero od niedawna zyskują na znaczeniu, i nie są w takim samym stopniu obecne w debacie publicznej, jak ma to miejsce w Norwegii.

W pierwszym rozdziale Ewa Krzaklewska analizuje teorię równości genderowej jako koncept wielowymiarowy, z jednej strony obejmujący wiele zróżnicowanych sfer życia (rodzinę, pracę, zdrowie, aktywność polityczną), którym z kolei odpowiadają poszczególne wymiary. Przykładowo, jak pokazuje autorka, w sferze życia seksualnego adaptacja teorii równości płciowej powinna obejmować uwzględnienie potrzeb seksualnych zarówno kobiet, jak i mężczyzn, dostęp do antykoncepcji dla obu płci, jak również wspólną decyzję pary co do wyboru metody antykoncepcji. Adekwatne przykłady pozwalają odnieść złożone teorie do praktyk życia codziennego, przez co odnosi się wrażenie przejrzystości i klarowności całego wywodu. Autorka postuluje uwzględnienie teorii przebiegu życia (*life-course approach*) w badaniach dotyczących równości płci, wskazując na to, że ryzyko wystąpienia przemocy w rodzinach, w których partner pochodzi z rodziny patriarchalnej jest prawie trzy razy wyższe, niż gdyby wywodził się z rodziny partnerskiej (Holter, Svare i Egeland 2009).

Dwa kolejne rozdziały składające się na część pierwszą mają charakter ściśle teoretyczny i systematyzujący podejścia do jakości życia i równości płci. Zofia Łapniewska koncentruje się na ukazaniu, po pierwsze, wielości perspektyw teoretycznych odnoszących się do jakości życia (przywoływane są między innymi koncepcje Amartyi Kumar Sena czy Marthy Nussbaum), a po drugie, na

stosowanych narzędziach pomiarowych. Autorka jako ekonomistka przywołuje narzędzia wypracowane na gruncie tej dyscypliny do pomiaru jakości życia w powiązaniu z płcią kulturową, co stanowi niewątpliwy walor jej rozdziału. Warte odnotowania są przejrzyste tabele ilustrujące opisywane koncepty, które ułatwiają czytelnikowi poznanie specyfiki poszczególnych skal. Pewnym mankamentem może wydawać się jednak „przeładowanie” teoriami, a także długość tekstu (liczy on aż 40 stron). Można odnieść wrażenie, że Łapniewska chce podzielić się całą wiedzą, jaką posiada na opisywany temat, co w efekcie może przynieść odwrotny skutek – czytelnik może czuć się nieco pogubiony i przez to zniechęcony do zapoznania się z całością niewątpliwie ważnego dla całej publikacji eseju.

Kolejny rozdział autorstwa Barbary Woźniak i Beaty Tobiasz-Adamczyk stanowi przegląd perspektyw teoretycznych dotyczących jakości życia i jakości życia uwarunkowanej stanem zdrowia (ang. *health-related quality of life*). Ukazanie tej drugiej koncepcji stanowi istotny wkład do całego tomu – o ile teoria jakości życia jest poruszana i opisywana przez niemal wszystkich autorów publikacji, o tyle jakość życia uwarunkowana stanem zdrowia nigdzie indziej się nie pojawia. Różnica między obydwojema paradygmatami polega na tym, że o ile w teorii jakości życia stan zdrowia jest jednym z wymiarów branych pod uwagę, o tyle w tej drugiej koncepcji stan zdrowia jest czynnikiem nadrzędnym, determinującym pozostałe wymiary odczuwanego dobrostanu. Autorki podkreślają, że badając jakość życia należy zwrócić szczególną uwagę nie tylko na jej obiektywny wymiar, ale również subiektywny. Ta druga perspektywa, do której przychylają się socjolożki, jest stosowana przede wszystkim w krajach anglosaskich zgodnie z przekonaniem tamtejszych badaczy, że to „jednostka jest najlepszym ekspertem w ocenie swojej jakości życia i odczuwanego dobrostanu” (Noll 2004).

Drugą część poświęconą Norwegii otwierają dwa rozdziały poświęcone zmianom, jakie nastąpiły w polityce prorównościowej w tym kraju, począwszy od lat siedemdziesiątych aż do bieżącej dekady. Oba eseje mają spory potencjał edukacyjny, ponieważ pozwalają zaznajomić się z norweskim kontekstem społeczno-kulturowym i najnowszą historią społeczną tego kraju z perspektywy genderowej. Jest to o tyle ważne, że to Norwegia wraz z pozostałymi krajami skandynawskimi była pionierką w zakresie wprowadzania prorównościowych rozwiązań na skalę nie tylko europejską, ale i światową. Zastosowane podejście diachroniczne pozwala współczesnemu czytelnikowi lepiej zrozumieć źródła współczesnych zjawisk, a także umożliwia porównanie obecnych dyskusji i propozycji zmian lub rozwiązań w zakresie polityki genderowej z tym, co miało miejsce kilka dekad temu w świecie zachodnim.

W pierwszym z nich Øystein Gullvåg Holter wychodzi z założenia, że równość genderowa będzie możliwa nie tylko dzięki polityce feministycznej

skierowanej do kobiet, ale w równym stopniu zmiany powinny dotyczyć także mężczyzn. Z tego powodu autorka skupia uwagę na studiach nad męskosciami (ang. *masculinity studies*) podając, że Norwegia wraz z pozostałymi krajami skandynawskimi zainicjowała zmianę paradygmatu męskości, a co za tym idzie także politykę włączenia mężczyzn w aktywności domowe i opiekuńcze na długo przed innymi krajami zachodnimi. Za przykład może służyć powołany przez rząd w 1986 roku Komitet do spraw Męskiej Roli Płciowej (*Male Role Committee*), którego celem było zebranie informacji o rolach pełnionych przez norweskich mężczyzn, które następnie miały posłużyć do wykreowania odpowiednich rozwiązań, takich jak np. urlop ojcowski, czyli miesiąc przeznaczony dla młodego ojca tuż po urodzeniu dziecka, opłacany przez państwo. W drugiej części autorka przechodzi do omówienia badań na temat związku między równością płci a jakością życia przeprowadzonych w Norwegii w 2007 roku, które doprowadziły do powstania kwestionariusza GEQ, wskazując na jego doniosłość teoretyczną i metodologiczną. Holter przywołuje też co bardziej interesujące wyniki z przeprowadzonych badań, które pokazały między innymi, że mężczyźni okazali się bardziej świadomi niż zakładano w kwestii podziału obowiązków domowych. Inny ciekawy wniosek głosi, że w porównaniu z badaniami z 1988 roku, w których wyróżniono jedynie trzy kategorie postaw mężczyzn względem równości płci (pozytywną, ambiwalentną i negatywną), w 2007 roku pojawiło się ich więcej i były one bardziej zniuansowane. Konkluzja głosząca konieczność uwzględnienia zmian w świadomości mężczyzn, a nie tylko kobiet, oraz adekwatnych rozwiązań systemowych mających na celu podniesienie jakości życia na równości płci wydaje się niezwykle ważna w polskim kontekście, w którym wciąż zapomina się, że równość płci wiąże się z korzyściami w zakresie między innymi zdrowia psychicznego nie tylko dla kobiet, ale i mężczyzn (Scambor, Wojnicka, Bergmann 2013).

W eseju zatytułowanym *Norwegian gender equality policies* Trine Rogg Korsvik wspomina główne wydarzenia dotyczące norweskiej polityki genderowej na przestrzeni ostatnich 4 dekad, takie jak np. wprowadzenie do szkół w latach siedemdziesiątych programów akcentujących równość płci, ustanowienie kobiecego rządu w 1986 roku, w którym 44% ministrów było kobietami, czy swoisty genderowy *backlash* w latach dziewięćdziesiątych, który pojawił się w wyniku cięć socjalnych. Autorka podkreśla doniosłość perspektywy interseksjonalnej, która stała się popularna na przełomie wieków i doprowadziła do uwzględnienia w proponowanych rozwiązaniach nie tylko kategorii płci, ale też etniczności, religii, orientacji seksualnej czy niepełnosprawności.

Choć Korsvik nie powtarza wprost tez z poprzedniego rozdziału, wydaje się, że oba teksty traktują o tym samym i mogłyby zostać ze sobą połączone, dzięki czemu publikacja, jak mi się wydaje, zyskałaby. W obecnej postaci pewne treści są duplikowane, co stanowi jej mankament.

Część odnoszącą się do perspektywy norweskiej zamyka bardzo interesujący rozdział autorstwa Kari Nyheim Solbrække poświęcony krytycznym refleksjom na temat relacji między równością płci, jakością życia a stanem zdrowia. Wykorzystując perspektywę intersekcjonalną, autorka wskazuje, jak bardzo istotne jest uwzględnienie w analizach stanu zdrowia kobiet i mężczyzn różnych wymiarów nierówności, takich jak przynależność klasowa, etniczność czy kontekst kulturowy. Norweska badaczka kwestionuje i niuansuje utarte sposoby myślenia i schematy, według których kobiety są bardziej skłonne do skarżenia się na dolegliwości cielesne, podczas gdy mężczyźni zgodnie z tradycyjnymi normami genderowymi podchodzą do kwestii bólu w sposób stoicki. W tym celu przytacza wyniki badań jakościowych dotyczących mężczyzn cierpiących na chroniczny ból szyi, z których wynika, że ci wbrew stereotypom chcieli mówić o bólu i odczuwali potrzebę wsparcia psychologicznego (Ahlsen, Mengshoel i Solbrække 2012).

Autorka koncentruje się też na kwestii opieki zdrowotnej zaprojektowanej zgodnie z regułą heteronormatywności, która wyłącza potrzeby i pragnienia kobiet homoseksualnych leczonych z powodu nowotworu. Włączenie perspektywy tej grupy kobiet wydaje się niezwykle ważne, stanowiąc doskonałą ilustrację promowanej przez nią intersekcjonalności. Rozdział Solbrække stanowi cenny wkład do antologii także dlatego, że koncentruje się na kwestiach zdrowia i choroby w odniesieniu do zagadnień płci kulturowej i jakości życia, a więc sferach, które wydają się nieco marginalizowane przez rodzimych socjologów i socjolożki, i przez to nie do końca rozpoznane.

Trzecia część książki koncentruje się na ukazaniu polskiego kontekstu kulturowego. W pierwszym rozdziale Marta Warat pokazuje, że koncepcja równości płci bezpośrednio wiąże się z kategorią obywatelstwa. Autorka bierze na warsztat trzy konceptualizacje obywatelstwa – neutralną genderowo, różnicującą kobiety i mężczyzn oraz wskazującą na różnice w obrębie kobiet i mężczyzn. Pierwsza koncepcja została ufundowana na idei równości stworzonej na równych prawach dla obu płci w sferze publicznej i prywatnej, a jej naczelną zasadą jest niezależność i autonomia jednostki. Równość jest tutaj rozumiana jako brak różnic między płciami (ang. *sameness*), co oznacza, że płeć nie może wpływać na prawa i obowiązki jednostki jako obywatela (Lister 1997). Głównym założeniem jest stwierdzenie, że kobiety mogą się wyemancypować dzięki niezależności ekonomicznej oraz aktywności politycznej, a więc gdy zaczną wykonywać zawody i podejmować aktywności tradycyjnie przypisane płci męskiej. W odróżnieniu od teorii neutralnej genderowo, koncepcja obywatelstwa wskazująca na różnice między kobietami i mężczyznami opiera się na etyce troski (Gilligan 1982) i wskazuje na możliwość istnienia równości między obiema płciami przy podkreślaniu istniejących między nimi różnic. Efektem tak rozumianego obywatelstwa jest koncept „upolitycznionego macierzyństwa” (Werbner 1999),

w którym role przypisywane kobiecości – opiekunki, strażniczki domowego ogniska – zostają rozpoznane i dowartościowane w sferze publicznej. Rezultatem są zmiany w sposobie rozumienia i uprawiania polityki, która zaczyna postrzegać jako kwestie polityczne zjawiska tradycyjnie definiowane jako przynależące do sfery prywatnej, takie jak przemoc domowa, prawa reprodukcyjne kobiet czy relacje władzy w rodzinie. Trzecia koncepcja podkreśla różnorodne formy nierówności, które istnieją wśród kobiet i mężczyzn, ze względu na etniczność, klasę społeczną, wiek czy rodzaj niepełnosprawności, a nie tylko płeć (Lister 1997; Squires 1999). Ta teoria postuluje włączenie do badań podejścia interseksjonalnego zakładając, że dopiero uwzględnienie wielu kategorii charakteryzujących jednostkę umożliwi pełny udział w życiu społecznym zróżnicowanych grup kobiet i mężczyzn.

Spśród tych trzech koncepcji autorka z sukcesem aplikuje dwie z nich – neutralną genderowo i wrażliwą na różnice płciowe do eksplikacji dwóch ważnych zjawisk szeroko dyskutowanych w ostatnich latach w Polsce, mianowicie kwestii kwot dla kobiet na listach wyborczych oraz urlopów rodzicielskich. Rozpatruje oba zagadnienia w szerokim kontekście, wskazując zarówno na argumenty wysuwane za i przeciw obu pomysłom. W konkluzjach Warat stwierdza, że dominująca w Polsce wizja obywatelstwa neutralnego genderowo znajduje wyraz w działaniach mających na celu zachęcenie kobiet do działalności politycznej i zawodowej na równi z mężczyznami, co jednak z drugiej strony prowadzi do tego, że kwestie dotyczące przemocy, praw reprodukcyjnych czy edukacji antydyskryminacyjnej są w polskim dyskursie marginalizowane. Z drugiej strony koncepcja obywatelstwa wrażliwego na różnice, jak słusznie zauważa Autorka, może wiązać się w rodzimym kontekście z niebezpieczeństwem ich zawłaszczenia przez środowiska prawicowe i konserwatywne, przypisujących kobietom przede wszystkim role żon i matek, a więc niepełnych obywateli, bo nieaktywnych w takim stopniu jak mężczyźni w sferze publicznej.

Na uznanie zasługuje bardzo przemyślana konstrukcja rozdziału i właściwie dobrane zjawiska społeczne służące do zilustrowania omawianych teorii. Zarzutem może być wyczuwalna niechęć autorki do opowiedzenia się w zakończeniu za którąś z opisywanych koncepcji, przez co esej traci swój potencjał aplikacyjny. Taka końcowa refleksja świetnie wpisywałaby się w charakter recenzowanej tu antologii, której celem jest nie tylko opis, ale i próba wypracowania konkretnych strategii nastawionych na poprawę obecnego stanu rzeczy.

W kolejnym rozdziale Paulina Sekuła analizuje zmieniający się udział kobiet i mężczyzn w polskiej sferze publicznej w latach 1989–2015 wykorzystując trzy wymiary – normatywny, obiektywny i subiektywny. Co do wymiaru normatywnego autorka nie ma wątpliwości – w zakresie ustawodawstwa w życiu publicznym w Polsce zaszły duże zmiany, które gwarantują kobietom status na równi z mężczyznami. Podobnie rzecz się ma z wymiarem subiektywnym, o czym

świadczą przywoływane badania, w świetle których obecność kobiet w polityce jest akceptowana przez zdecydowaną większość Polaków. Więcej problemów Polki napotykają w tzw. wymiarze obiektywnym, wskazującym na ich reprezentację na szczeblach polityki centralnej, regionalnej i lokalnej. O ile – jak zaznacza Sekuła – na każdym szczeblu nastąpił wzrost liczby kobiet od 1989 roku, o tyle wciąż jest ich najmniej w polityce centralnej, w której podejmowane są najważniejsze decyzje. Największa reprezentacja kobiet występuje w strukturach lokalnych, na poziomie samorządu – w 2010 roku odsetek kobiet będących sołtysami wyniósł 30%, a cztery lata później wzrósł do 35,5%. Jako najważniejsze przyczyny takiego stanu rzeczy socjolożka uznaje fakt mniejszego odsetka kobiet będących członkiniami partii politycznych w porównaniu z mężczyznami (w 2012 roku odpowiednio 3,3% kobiet i 5,2% mężczyzn); brak kobiet wśród liderek polskich partii politycznych czy ogólne mniejsze zainteresowanie kobiet polityką – przykładowo w 2012 roku jedynie 8% kobiet i dwa razy więcej mężczyzn określiło swoje zainteresowanie polityką jako duże i bardzo duże. Jeszcze inną grupę przyczyn stanowią te o charakterze kulturowym, w świetle których mężczyźni postrzegani są jako bardziej predysponowani do funkcji liderów politycznych, w czym dużą rolę odgrywają media i sposób, w jaki prezentowane są w nich kandydatki i kandydaci na ważne stanowiska państwowe (s. 233).

Autorka odwołuje się też do uczestnictwa kobiet i mężczyzn w organizacjach pozarządowych, wskazując, które typy organizacji są częściej wybierane przez mężczyzn i kobiety. W tym kontekście, jak zaznacza, występuje jednak niewielka różnica między płciami. Bardziej istotna wydaje się przynębiająca konstatacja wskazująca na niski udział Polaków w tego typu stowarzyszeniach na tle Europy. Sekuła kończy wywód smutną konstatacją, że mimo zmian, jakie się dokonały, kobiety nadal nie stanowią na żadnym szczeblu polityki 30%, czyli minimum potrzebnego do przeprowadzenia głębszych reform.

W tym miejscu warto byłoby podać potencjalne wyjaśnienia opisywanych zjawisk, takich jak np. niska partycypacja Polaków w organizacjach pozarządowych, co pozwoliłoby zagranicznemu czytelnikowi niezaznajomionemu z polską przeszłością historyczną w lepszym zrozumieniu tego fenomenu. Interesującym kontekstem teoretycznym mogłyby się stać np. kategorie zaufania i kapitału społecznego rozwijane przez Piotra Sztompkę w kolejnych publikacjach (2007; 2016). Bez nakreślenia tego teoretycznego kontekstu rozdział może sprawiać wrażenie jedynie rzetelnego sprawozdania, a z pewnością cele przyświecające autorce były bardziej doniosłe.

W dalszej części Ewa Lisowska podejmuje problem obecności kobiet na krajowym rynku pracy. Autorka rozpoczyna od pokazania sytuacji Polek na tle Europy posługując się obiektywnymi wskaźnikami takimi jak Gender Equality Index, z którego jasno wynika, że najbardziej prorównościowe kraje to Szwecja, Dania i Finlandia. Polska z wynikiem 44,1 punktów sytuuje się daleko

za nimi, ale też poniżej średniej dla UE, która wyniosła 54 punkty (Lisowska 2016: 253). Jak pokazuje dalej, sytuacja ta wynika z dyskryminacji (także niebezpośredniej) kobiet na rynku pracy, której przejawem są np. sugestie na rozmowach rekrutacyjnych wobec ich planów prokreacyjnych, niższe zarobki w porównaniu z mężczyznami piastującymi takie same stanowiska czy ich nikły udział w zarządach dużych firm i korporacji. Autorka wskazuje też na niekorzystne zjawisko pracy wielu kobiet na część etatu, co w szczególności dotyczy matek (36%), czy niższy współczynnik zatrudnienia Polek w porównaniu ze średnią unijną (Lisowska 2016: 257–258). Jako główną przyczynę podaje uwarunkowania kulturowe i tradycyjne przekonania, zgodnie z którymi kobiety są postrzegane jako przede wszystkim matki i żony, a rola pracownicy nie jest dla nich najważniejsza.

Choć autorka do swojego wyводу włączyła krótki wątek dotyczący godzenia obowiązków zawodowych z rodzinnymi, ta część wydaje się niedostatecznie rozwinięta, a szkoda, bo stanowi bodaj najciekawszą część eseju. Lisowska informuje w niej o niespełnieniu przez Polskę dyrektywy barcelońskiej z 2002 roku, głoszącej, że państwa UE powinny do 2010 roku zapewnić dla przynajmniej 90% dzieci w wieku od 3 do 7 lat opiekę przedszkolną, a dla przynajmniej 33% dzieci poniżej 3. roku życia opiekę żłobków. Cenne okazują się rekomendacje autorki (zwłaszcza dla decydentów politycznych), które sugerują określone rozwiązania instytucjonalne, do których należy zaliczyć zwiększenie liczby żłobków i przedszkoli oraz wprowadzenie elastycznych form zatrudnienia adresowanych również do mężczyzn będących ojcami.

Wreszcie Ewelina Ciaputa w ostatnim rozdziale pt. *Reproductive rights and gender equality in Poland after 1989* analizuje równość płci w kontekście praw reprodukcyjnych Polek wskazując, że kwestia ta wciąż jest sprawą kontrowersyjną. W celu unaocznienia powagi sprawy, Ciaputa referuje przyjęte przez Polskę konwencje i ustawy, które mimo ratyfikacji nie są w pełni w naszym kraju przestrzegane. Uwaga Autorki skupia się na podstawowych zjawiskach, takich jak brak rzetelnej edukacji seksualnej w szkołach oraz obowiązującym od 1993 roku ustawodawstwie dotyczącym aborcji. Jak celnie odnotowuje, tak restrykcyjne przepisy w połączeniu z praktykowaną przez wielu lekarzy „klauzulą sumienia”, uderzają głównie w biedniejsze warstwy społeczeństwa, w tym niezamożne kobiety, dla których zabieg przerwania ciąży wiąże się z poniesieniem dużych kosztów, o czym wielu polityków zdaje się zapominać.

Autorka punktuje też inne przejawy nieprzestrzegania praw reprodukcyjnych. Należy zaliczyć do nich nieinformowanie przez część lekarzy przyszłych rodziców o wadach rozwojowych płodu i odbieranie im tym samym prawa do decydowania o urodzeniu bądź nie dziecka; nieprzestrzeganie standardów w zakresie opieki okołoporodowej (np. pozbawianie kobiet prawa do intymności w trakcie badań); zniechęcanie do porodów w domu czy odmowa wydania

recepty na środki antykoncepcyjne. Trafne są ukazane przez Ciaputę przyczyny tego zjawiska. Po pierwsze, w Polsce wciąż brakuje publicznej debaty na temat praw reprodukcyjnych kobiet, co skutkuje brakiem woli politycznej, by zliberalizować obowiązujące ustawodawstwo. Jedyne głosy sprzeciwu pochodzą od niewielkich grup aktywistek/aktywistów zaangażowanych w ruchy feministyczne i na rzecz praw społeczności LGBT, które jednak nie przekładają się na realne działania polityczne. Po drugie, w Polsce można zauważyć silną ideologizację kwestii praw reprodukcyjnych kobiet przez Kościół katolicki, którego perspektywa przenika do dyskursu politycznego stając się tym samym wizją dominującą. Uwaga ta pomaga zagranicznemu czytelnikowi w zrozumieniu, dlaczego Polska nawet na tle innych krajów środkowoeuropejskich, wyróżnia się pod względem bardzo restrykcyjnego prawa (anty)aborcyjnego.

Obraz wyłaniający się z przedstawionej tu antologii może z jednej strony napawać smutkiem, gdyż wskazuje, jak wiele jest jeszcze w Polsce do zrobienia, gdy chodzi o zapewnienie równego statusu kobiet i mężczyzn we wszystkich sferach życia społecznego. Z drugiej strony jej lektura pozwala na uświadomienie, jak wiele zmieniło się w naszym kraju w trakcie ostatnich trzydziestu lat. Zredagowana przez krakowskie socjolożki publikacja *Gender Equality and Quality of Life. Perspectives from Poland and Norway* wnosi do polskiej socjologii świeże spojrzenie na kategorię płci kulturowej pokazując, że problematyka *gender* nie jest jedynie teorią rozwijaną na uniwersytetach, ale że równość płci ma bezpośrednie przełożenie na nasze życie, w tym przede wszystkim na jego jakość. Mimo wielu zalet, książka posiada także pewne wady, do których zaliczyć należy przede wszystkim duplikację w poszczególnych rozdziałach pewnych treści (dotyczy to zarówno esejów z części polskiej, jak i norweskiej), przez co publikacja liczy ponad 300 stron. Niemniej jednak jest to pozycja warta polecenia szerokiemu gronu odbiorców także ze względu na przejrzysty, klarowny język angielski, którym posługują się wszystkie autorki. Ze względu na ilość odniesień teoretycznych i metodologicznych książka z powodzeniem może być wykorzystywana przez akademików na zajęciach ze studentami, praktyków zaangażowanych w działalność antidyskryminacyjną, jak również przez decydentów politycznych, którzy sugerowane rozwiązania mają szansę wcielić w życie.

Bibliografia

- Ahlsen, Brigitte, Anne Marit Mengshoel, Kari Nyheim Solbrække. 2012. Shelter from the Storm; Men with Chronic Pain and Narratives from the Rehabilitation Clinic. *Patient Education and Counseling*, 89, 2: 316 – 320. DOI: 10.1016/j.pec.2012.07.011.
- Gilligan, Carol. 1982. *In a Different Voice*. Cambridge and London: Harvard University Press.

- Holter, Øystein Gullvåg, Ewa Krzaklewska. 2015. *Blueprint Guide. Gender Equality and Quality of Life. European Blueprint Information and Instructions*. Jagiellonian University, University of Oslo.
- Holter, Øystein Gullvåg. 2014. What's in it for men?: Old question, new data. *Men and Masculinities*, 17, 5: 515 – 548. DOI: 10.1177/1097184X14558237.
- Holter, Øystein Gullvåg, Helge Svare, Cathrine Egeland. 2009. *Gender Equality and Quality of Life. A Norwegian Perspective*. Oslo: Nordic Gender Institute (NIKK).
- Lisowska, Ewa. 2016. Gender equality in the labour market and in the workplace. The case of Poland. In: M. Warat, E. Krzaklewska, A. Ratecka, K. Slany, eds. *Gender Equality and Quality of Life. Perspectives from Poland and Norway*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 253–284.
- Lister, Ruth. 1997. *Citizenship. Feminist Perspectives*. Basingstoke: Macmillan.
- Noll, Heinz-Herbert. 2004. Social indicators and quality of life research: Background, achievements and current trends. In: N. Genov, ed. *Advances in sociological knowledge, over half a century*. Wiesbaden: VS Verlag für Socialwissenschaften, 151–182.
- Scambor, Elli, Katarzyna Wojnicka, Nadja Bergmann, eds. 2013. *The Role of Men in Gender Equality – European Strategies and Insights*. Luxembourg: European Commission, Directorate General for Justice.
- Sekuła, Paulina. 2016. Gender equality in public life in Poland. In: M. Warat, E. Krzaklewska, A. Ratecka, K. Slany, eds. *Gender Equality and Quality of Life. Perspectives from Poland and Norway*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 219–252.
- Squires, Judith. 1999. *Gender in Political Theory*. Cambridge: Polity Press.
- Sztompka, Piotr. 2016. *Kapitał społeczny. Teoria przestrzeni międzyludzkiej*. Kraków: Znak Horyzont.
- Sztompka, Piotr. 2007. *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*. Kraków: Instytut Wydawniczy Znak.
- The Global Gender Gap Report*. 2018. Geneva: World Economic Forum.
- Werbner, Pnina. 1999. Political Motherhood and the Feminisation of Citizenship: Women's Activism and the Transformation of the Public Sphere. In: N. Yuwal-Davis, Pnina Werbner, eds. *Women, Citizenship and Difference*. London: Zed Books, 221–245.
- Wilkinson, Richard, Kate Pickett. 2009. *The Spirit Level*. London: Allen Lane.